



M. TVLLII CICERONIS

DE

HARVSPICVM RESPONSIS,

IN

SENATV

ORATIO, TRICESIMA.

HESTERNO die, Patres conscripti, cum I
me & vestra dignitas & frequentia equi-^r
tum Romanorum, quibus senatus dabatur,
magnopere commosset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus venditaret. Itaque hominem furentem, exsultantemque continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque

2 compressi. Attamen ignarus ille, qui consules essent, ex sanguis atque æstuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi cœpisssem; cepi equidem fructum maximum, & ex consurrectione omnium vestrûm, & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; & simulac Cn. Lentulum consulem adspexit, concidit in curiæ pæne limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis. Cujus ego de effrenato & præcipiti furore quid dicam? haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro, P. Servilio, confectus ac trucidatus. cujus si etiam vim & gravitatem illam singularem, ac pæne divinam, assequi possem; tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quam ea, quæ collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

2 Sed tamen mei facti rationem exponere
 3 illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundia longius prope digressum

arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu confideratum ac multo ante mediatum. Ego enim, patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur; primo reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, præmiisque nefariæ pactionis funditus unacum republica oppressum, extinctumque voluerunt: quique suo ductu & imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a sociorum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, everSIONem, depopulationem, vastitatem eam, suacum præda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum 4 his furiis & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pæne hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum; neque id tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum vester atque omnium bonorum dolor

3 postulavit. In Clodium vero non est hodie meum majus odium, quam illo die fuit, cum illum ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro atque ex domo pontificis maximi emissum. tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis.

5 Non multum mihi sane post ad odium accessit. nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipublicæ. non me magis violavit, quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam. non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum nunquam a me esse accusandum putavi, non plus, quam stipitem illum, qui, quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem

ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum & glande corruptum? qui si sensit, quo sese scelere devinxerit; non dubito, quin sit miserrimus. sin autem id non videt; periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quod, expectatione omnium, fortissimo & clarissimo viro, T. Annio, devota & constituta ista hostia esse videtur; cui me præripere desponsam jam & destinatam laudem, cum ipse ejus opera & dignitatem & salutem recuperarim, valde est iniquum. Etenim, ut P. ille Scipio natus 4 mihi videtur ad interitum, exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam, pæne captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit; sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus esse videtur, & quasi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde, incendiisque terreret, non modo vincere, verum etiam vincere oporteret. Huic ego, 7

& tali, & ita de me ac de patria merito viro, numquam mea voluntate præripiam eum præsertim reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii jam non diuturna implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur; resistam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stans tacenti minaretur, voce tantum attigi legum initium & judicii. confedit ille: conticuit. Diem dixisset, ut jecerat: fecissem, ut ei statim tertius a prætore dies diceretur. Atque hoc si moderetur, & cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quæ commisit, jam se esse consecratum Miloni: si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma judiciorum atque legum.

8 Atqui paulo ante, patres conscripti, concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cujus concionis primum universum argumentum, sententiamque audite. cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota
5 concione audietis. De religionibus, sacris

& cæremoniis est concionatus, patres conscripti; Clodius: P. inquam, Clodius sacra & religiones negligi, violari, pollui questus est. non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur. etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatusconsultis; quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ stuprum intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solum adspectu virili, sed flagitio, stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus expectatur de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris & religionibus conquerratur, an ex sororum cubiculo egressus, pudorem, pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) *loca sacra & religiosa, profana haberi*. In ea causa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud ideo scio, an gravissimum multis his annis huic

ordini nuntiatum sit, datam non modo justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope jam voce Jovis Optimi Maximi
 11 præmoneri. Sed primum expiabo religionem ædium mearum, si id facere vere ac sine cujusquam dubitatione potero. sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur; non modo patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo.

6 Sed quæ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua atque pura? Quamquam vestræ domus, patres conscripti, ceterorumque civium, multo maxima ex parte sunt liberæ religione, tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis ad hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo? quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata est: quam primum inimicus ipse, in illa tempestate ac

nocte reipublicæ, cum cetera scelera stilo illo impuro, Sex. Clodii ore tincto, conscripisset, ne una quidem attigit littera religionis. deinde eandem domum populus Romanus, cujus est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum, ordinumque suffragiis, eodem jure esse jussit, quo fuisset. Postea vos, patres con-¹²scripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furix, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decrevistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responso ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium, Vestæque matris cæremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod, post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus,

consul & pontifex, P. Servilius, M. Lucu-
 lus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Meffala,
 L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba,
 Q. Metellus Scipio, C. Fannius, M. Lepidus,
 L. Claudius, rex sacrorum, M. Scaurus,
 M. Craffus, C. Curio, Sex. Cæsar, flamen
 Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus,
 Q. Terentius, pontifices minores, causa
 cognita, duobus locis dicta, maxima fre-
 quentia amplissimorum ac sapientissimorum
 civium adstante, omni religione, una men-
 7 te, omnes liberaverunt. Nego umquam post
 13 sacra constituta, quorum eadem est antiqui-
 tas, quæ ipsius urbis, ulla de re, ne de
 capite quidem virginum Vestalium, tam fre-
 quens collegium judicasse. quamquam ad fa-
 cinoris disquisitionem interest adeste quam-
 plurimos. Ita est enim interpretatio illa
 pontificum, ut iidem potestatem habeant
 judicum. Religionis explanatio vel ab uno
 pontifice perito recte fieri potest: quod idem
 in judicio capitis durum atque iniquum est.
 tamen sic reperietis, frequentiores pontifi-
 ces de mea domo, quam umquam de cære-
 moniis virginum judicasse. Postero die fre-
 quentissimus senatus, te consule designato,
 Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo &

Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, aessent; cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedeabant, multa de collegii judicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo aessent; domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc præcipue juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsumt, sacer non esse judicatus sit? Verum referte: quod ex senatusconsulto facere debetis. Aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis; aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea judicavit; aut, id quod certe fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ majores nostri sacra, religionesque, & privatas & publicas, commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio, an pæne cunctæ jure optimo; sed tamen jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure

nexi. nego esse ullam domum aliam, æque privato jure, atque optima lege, publico vero omni præcipuo, & humano & divino
15 jure munitam. quæ primum ædificatur ex auctoritate senatus, pecunia publica; deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatusconsultis munita atque septa est.

8 Primum negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cum ille saxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis sedibus intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ esset in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Vobis vero referentibus, o post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules! decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse
16 facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus existare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a judicibus puniendam putaret. P. Valerio,

pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in via publica; at mihi in Palatio restituta. illi locus; at mihi etiam parietes atque tectum. illi, quam ipse privato jure tueretur; mihi, quam publice magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem; non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur ejus lingua, cujus antea manu everfa vos mihi & liberis meis, manibus vestris reddidistis; non ego de meis, sed de vestris factis loquor; nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, quam arrogans videatur. Quamquam, si me, tantis laboribus pro communi salute perfunctum, efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem; quem ajebant negare, ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida roger, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus & vobis, & equitibus Romanis, ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur

responderem? (quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? litterate respondissem. tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modo respondet, quidquid potest, cum est laceffitus: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

9 Sed, quoniam mea causa expedita est,
 18 videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, & magnitudine ostenti, & gravitate responsi, & una atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui forte videor plus, quam ceteri, qui æque, atque ego, sunt occupati, versari in studio litterarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum majores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: qui statas, solemnesque cæremonias, pontificatu:

pontificatu: rerum bene gerendarum aucto-
 ritates, augurio: fatorum veteres prædi-
 ctiones Apollinis, vatum libris: portentorum
 explanationes, Etruscorum disciplina conti-
 neri putarunt: quæ quidem tanta est, ut
 nostra memoria primum Italici belli funesta
 illa principia, post Sullani, Cinnanique tem-
 poris extremum pæne discrimen, tum hanc
 recentem urbis inflammandæ, delendique
 imperii conjurationem non obscure nobis
 paulo ante prædixerint. Deinde etiam cogno- 19
 vi, multa homines doctissimos, sapientissi-
 mosque & dixisse, & scripta de deorum im-
 mortalium numine reliquisse. quæ quam-
 quam divinitus perscripta video, tamen ejus-
 modi sunt, ut ea majores nostri docuisse il-
 los, non ab illis didicisse videantur. Etenim
 quis est tam vecors, qui aut, cum suspexe-
 rit in cœlum, deos esse non sentiat, & ea,
 quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam
 arte ulla ordinem rerum ac necessitudinem
 persequi possit, casu fieri putet; aut, cum
 deos esse intellexerit, non intelligat, eorum
 numine hoc tantum imperium esse natum,
 & auctum, & retentum? Quam volumus
 licet, patres conscripti, ipsi nos amemus:
 tamen nec numero Hispanos, nec robore

Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac terræ domestico, nativoque sensu, Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernari- que perspeximus, omnes gentes, nationes- que superavimus.

IO Quare, ne plura de re minime loquar
 2^o dubia, adhibete animos; & mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem ad- movete: QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV. Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut ho- minum fama est, Etruriæ datam discipli- nam: nos nonne haruspices esse possumus? EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO ET SVBVRBANO EST STREPITVS QVIDAM RECONDITVS, ET HORRI- BILIS FREMITVS ARMORVM. Quis est ex gigantibus illis, quos poëtæ ferunt bellum diis immortalibus intulisse, tam im- pius, qui hoc tam novo, tantoque motu non magnum aliquid deos populo Romano præ- monstrare & præcinere fateatur? De ea re scriptum est, postulationes esse Jovi, Saturno,

Neptuno, Telluri, diis cœlestibus Audio, 21
 quibus diis violatis expiatio debeat: sed,
 hominum quæ ob delicta, quæro. LVDOS
 MINVS DILIGENTER FACTOS, POL-
 LVTOSQVE. Quos ludos? te appello,
 Lentule, (tui sacerdotii sunt tensæ, curri-
 cula, præcentio, ludi, libationes, epulæ-
 que ludorum publicorum,) vosque, ponti-
 fices, ad quos epulones Jovis Optimi, Ma-
 ximi, si quid est prætermisum, aut com-
 missum, afferunt; quorum de sententia illa
 eadem renovata atque instaurata celebra-
 tur: qui sunt ludi minus diligenter facti?
 quanto, aut quo scelere polluti? responde-
 bis & pro te, & pro collegis tuis, & pro
 pontificum collegio, nihil cujusquam aut ne-
 gligentia contemptum, aut scelere esse pol-
 lutum: omnia sollemnia ac iusta ludorum,
 omnibus rebus observatis, summa cum cæ-
 remonia esse servata. Quos igitur haruspi- II
 ces ludos minus diligenter factos, pollutos. 22
 que esse dicunt? eos, quorum ipsi dii im-
 mortales, atque illa mater Idæa, te, te,
 Cn. Lentule, cujus abavi manibus esset ac-
 cepta, spectatorem esse voluit. quod ni tu
 Megalesia illo die spectare voluisses; haud
 scio an vivere nobis, atque his de rebus jam

queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta fervorum ab hoc ædili religioso, repente fornicibus, ostiisque omnibus, in scenam, dato signo, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo. Te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum stans senatus, equitesque Romani, & omnes boni sequebantur, cum ille fervorum & ludiorum multitudini senatum, populumque Romanum vincum ipso confessu, & constrictum spectaculis, atque impeditum turba & angustiis tradidisset. An, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus & matrimus, si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum omisit, aut, si ædilis verbo, aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum instauratione placantur: si ludi ab lætitia ad metum traducti sunt; si non intermissi, sed peremti atque sublati sunt; si civitati universæ scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, exstiterunt dies illi festi pæne funesti: dubitabimus, quos ille fremitus
24 nuntiet ludos esse pollutos? Ac si volumus

ea, quæ de quoque deo nobis tradita sunt, recordari; hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pæne ad cædem & ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam, accepimus, agros & nemora cum quodam strepitu, fremituque peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo Romano, & scelerum indicia ostendit, & periculorum signa patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum, in ipso Matris magnæ conspectu, Megalensibus fieri, celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maxime casti, sollemnes, religiosi: quibus ludis primum ante populi confessum senatui locum P. Africanus iterum consul ille major dedit; ut eos ludos hæc lues impura pollueret: quo si qui liber aut spectandi, aut etiam religionis causa, accesserat, manus afferebantur: quo matrona nulla adiit, propter vim, confessumque fervorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris arcessita in hac urbe confederit; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt;

tota denique, hoc ædile, fervorum Mega-
25lesia fuerunt. Proh dii immortales! qui
magis nobiscum loqui possent, si essetis ver-
fareminique nobiscum? ludos esse pollutos
significatis, ac plane dicitis. Quid magis
deformatum, inquinatum, perversum, con-
turbatum dici potest, quam omne servi-
tium, permisso magistratus, liberatum, in
alteram scenam immissum, alteri præposi-
tum, ut alter confessus potestati fervorum
objiceretur, alter fervorum totus esset? Si
examen apum ludis in scenam venisset, ha-
ruspices acciendos ex Etruria putaremus:
videmus universi repente examina tanta fer-
vorum immissa in populum Romanum, septum
atque inclusum, & non commovemur? At-
que in apum fortasse examine, nos ex
Etruscorum scriptis haruspices, ut a servitio
26 caveremus, monerent. Quod igitur ex ali-
quo disjuncto, diversoque monstro significa-
tum caveremus, id cum ipsum sibi mon-
strum est, & cum in eo ipso periculum est,
ex quo periculum portenditur, non perti-
mescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater
tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam
generis sui mentionem facit, cum Athe-
nionis, aut Spartaci exemplo ludos facere

maluerit, quam Caji, aut Appii, Claudio-
rum? Illi cum ludos facerent, servos de
cavea exire jubebant; tu in alteram servos
immifisti, ex altera liberos ejecifisti. Itaque
qui antea voce præconis a liberis femove-
bantur, tuis ludis non voce, fed manu li-
beros a fe fegregabant. Ne hoc quidem **13**
tibi in mentem veniebat, Sibyllino facerdo-
ti, hæc facra majores nostros ex veftris libris
expetiffe? fi illi funt veftri, quos tu impia
mente conquiris, violatis oculis legis, con-
taminatis manibus attrectas. Hac igitur **27**
vate fuadente quondam, defeffa Italia Pu-
nico bello, atque ab Annibale vexata, facra
ifta majores noftri afcita ex Phrygia Romæ
collocaverunt; quæ vir is accepit, qui eft
optimus populi Romani judicatus, P. Sci-
pio; femina autem, quæ matronarum ca-
riffima putabatur, Q. Claudia: cujus pri-
fcam illam feveritatem [facrificii] mirifice
tua foror exiftimatur imitata. Nihil te igitur
neque majores tui, conjuncti cum his religio-
nibus, neque facerdotium ipfum, quo eft hæc
tota religio conftituta, neque curulis ædi-
litas, quæ maxime hanc tueri religionem
folet, permovit, quo minus caffiffimos ludos
omni flagitio pollueres, dedecore maculares,

- 28 scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem, domiciliumque Matris deorum, vastaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in æde Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum, fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? omnia illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cum refertam urbem, atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, fanoque persolverent.
- 29 Quod cum Dejotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque amantissimum nostri nominis; Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Dejotarum, sæpe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum,

tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. Sed alter est rex judicio senatus per nos; pecunia Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham credidisti. nam cum multa regia sunt in Dejotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum nullum dedit; quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio senatus, ut ipse rex esset, non repudiavit; quod Pessinuntem, per scelus a te violatum, & sacerdote, sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret; quod cæremonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non finit, mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis carere. Sed ut ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos prædictum & responsum esse fateatur?

Sequitur de locis sacris, religiosis. O 30 impudentiam miram! de mea domo dicere 14 audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata est. At in iis ædibus, quas

tu, Q. Sejo, equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, facellum dico fuisse & aras. tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo ac docebo. agatur modo hæc res, (quod ex eo senatus consulto, quod nuper est factum, referri ad vos necesse est:) habeo, quæ de locis religiosis velim dicere. Cum de domo tua dixerò; in qua tamen ita est inædificatum facellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum: tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire. nuper id patuisse dicunt, & ego recordor. nunc sanctissimam partem ac sedem maximæ religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quod ædes Telluris est curationis meæ; quod is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, secundum fratrem suum iudicatam esse dicebat: movet me etiam in hac civitate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eo magis, quod eodem ostento Telluri postulat³²io deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus civili jure

perscriptum est, lege tamen naturæ, com-
 muni jure gentium sancitum est, ut nihil
 mortales a diis immortalibus usu capere pos-
 sint. Verumtamen antiqua negligimus : 15
 etiamne ea negligemus, quæ fiunt cum ma-
 xime ? quæ videmus ? L. Pisonem, quis
 nescit, his ipsis temporibus, maximum &
 sanctissimum Dianæ facellum in Cœliculo su-
 flulisse ? adsunt vicini ejus loci : multi sunt
 etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentili-
 tia, illo ipso in facello, statuto loco, an-
 niversarii factitarint. Et conquirimus, dii
 immortales quæ loca desiderent, quid signi-
 ficient, de quo loquantur ? A Sex. Serrano
 sanctissima facella suffossa, inædificata, op-
 pressa, summa denique turpitudine esse fœ-
 data nescimus ? Tu meam domum religio- 33
 sam facere potuisti ? Ecqua mente ? quam
 amiseras. qua manu ? qua disturbaras. qua
 voce ? qua incendi jufferas. qua lege ? quam
 ne in illa quidem impunitate tua scripseras.
 quo pulvinari ? quod stupraras. quo simula-
 cro ? quod ereptum ex meretricis sepulcro in
 imperatoris monumento collocaras. Quid
 habet mea domus religiosi, nisi quod impuri
 & sacrilegi parietem tangit ? Itaque, ne quis
 meorum imprudens introspicere possit tuam

domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius tectum; non ut ego te despiciam, sed ne tu adspicias urbem eam, quam delere voluisti.

16 Sed jam haruspicum reliqua responsa videamus. **34** ORATORES CONTRA JVS, FASQUE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis esse video sermonem: quem ego non refuto. sic enim sentio, jus legatorum, cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum. Sed quæro ab illo, qui omnes indices tribunus e carcere in forum effudit, cujus arbitrio sicæ omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit; ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera missum, sicæ percussum? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum diis im-
35 mortalibus esse visum, certo scio. Nec confero nunc in te unum omnia. spes major esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus. plures sunt. hoc & tu tibi confidis magis, & nos prope jure diffidimus. Quis Platorem ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum ac

nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero scœdissime & crudelissime venas incideret. Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

Sed recitemus, quid sequatur. FIDEM I⁷
ET JVS JVRANDVM NEGLECTVM. 36
Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor; sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum judicum manifesto perjurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu præsidium postulassent. Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quod sic statuo, & illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne perjurium, & te ipsum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurasti, non vocari.

Et video, in haruspicum responsis hæc 37
esse subjuncta, SACRIFICIA VETVSTA,

OCCULTAQUE MINVS DILIGENTER
FACTA, POLLVTAQUE. Haruspices
hoc loquuntur, an patrii, penatesque dii?
multi enim sunt, credo, in quos hujus ma-
leficii suspicio cadat. Quis præter hunc
unum? Obscure dicitur, quæ sacra polluta
sint? quid planius, quid gravius, quid re-
ligiosius dici potest? VETVSTA, OCCVL-
TAQUE. Nego ulla verba Lentulum, gra-
vem oratorem ac disertum, sæpius, cum te
accusaret, usurpasse, quam hæc, quæ nunc
ex Etruscis libris in te conversa atque in-
terpretata dicuntur. Etenim quod sacrifi-
cium tam vetustum est, quam hoc, quod a
regibus æquale huic urbi accepimus? quod
autem tam occultum, quam id, quod non
solum curiosos oculos excludit, sed etiam
errantes? quo non modo improbitas, sed
ne imprudentia quidem possit intrare? quod
quidem sacrificium nemo ante P. Clodium,
omni memoria, violavit, nemo umquam
adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere
non horruit: quod fit per virgines Vestales,
fit pro populo Romano, fit in ea domo,
quæ est in imperio; fit incredibili cæremo-
nia; fit ei deæ, cujus ne nomen quidem vi-
ros scire fas est: quam iste idcirco Bonam

dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit.
 Non ignovit, mihi crede, non. nisi forte 18
 tibi ignotum putas, quod te iudices emise-
 runt excussum & exhaustum; suo iudicio,
 absolutum; omnium, condemnatum: aut
 quod oculos, ut opinio illius religionis est,
 non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa 38
 vir sciens viderat, ut quisquam pœnam,
 quæ sequeretur illud scelus, scire posset?
 An tibi luminis obesset cæcitas plus, quam
 libidinis? ne id quidem sentis, conniventes
 illos oculos abavi tui, magis optandos fuisse,
 quam hos flagrantes sororis? Tibi vero,
 si diligenter attenderis, intelliges hominum
 pœnas deesse adhuc, non deorum. homines
 te in re foedissima defenderunt; homines
 turpissimum, nocentissimumque laudarunt;
 homines prope confitentem, propter pecu-
 niam, iudicio liberaverunt; hominibus injuria
 tui stupri, illata in ipsos, dolori non fuit; ho-
 mines tibi arma, alii in me, alii post in il-
 lum invictum civem dederunt; hominum be-
 neficia prorsus concedo tibi; ac majora non
 esse quærenda. A diis quidem immortalibus 39
 quæ potest homini major esse pœna, furore
 atque dementia? nisi forte in tragœdiis, quos
 vulnere ac dolore corporis cruciari vides

& consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus & gemitus Philoctetæ tam miseri, (quamquam sunt acerbi) quam illa exultatio Athamantis, & quam somnium matricidarum. Tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faeces in vicinorum tecta jactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra, ludosque conturbas, cum uxorem, sororemque non discernis, cum, quod in eas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis; tum das eas poenas, quæ solæ sunt hominum sceleri a diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se; denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

19 Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices a diis jam immortalibus dicant moneri: NE

PER OPTIMATIVM DISCORDIAM,
 DISSENSIIONEMQVE, PATRIBVS,
 PRINCIPIBVSQVE CAEDES, PE-
 RICVLAQVE CREENTVR, AVXI-
 LIOQVE DIMINVTI DEFICIENTVR:
 QVA RE AD VNVM IMPERIVM
 PROVINCIAE REDEANT, EXERCI-
 TVSQVE PVLSVS, DIMINVTIOQVE
 ACCEDAT. Haruspicum verba sunt hæc
 omnia : nihil addo de meo. Quis igitur
 hanc optimatium discordiam molitur? idem
 iste : nec ulla vi ingenii, aut consilii sui,
 sed quodam errore nostro ; quem quidem
 ille, quod obscurus non erat, facile per-
 spexit. hoc enim etiam turpius afflictaur
 respublica, quod ne ab eo quidem vexatur,
 ut, tamquam fortis in pugna vir, acceptis
 a forti adversario vulneribus adversis cadere
 videatur. Ti. Gracchus convellit statum ci-
 vitatis. qua gravitate vir! qua eloquentia!
 qua dignitate! nihil ut a patris, avique
 Africani præstabili, insignique virtute, præ-
 terquam quod a senatu desciverat, defle-
 xisset. Secutus est C. Gracchus. quo in-
 genio! quanta vi! quanta gravitate dicendi!
 ut dolerent boni omnes, non illa tanta orna-
 menta ad meliorem mentem, voluntatemque

esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus & pæne demens, ut auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitatis fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, molestum; sed habebat ea mole-

20 stia quandam tamen dignitatem. Hic vero,
 42 de quo ego ipse tam multa nunc dico, prohi dii immortales! quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet (quod dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletium libidines detulit; quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde jam robustus, provinciæ se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpeffus, etiam Ciliicum libidines, Barbarorumque fatiavit: post, exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc, Romæque,

recenti adventu suo, cum propinquis suis
 decidit, ne reos faceret: a Catilina pecu-
 niam accepit, ut turpissime prævaricaretur.
 inde cum Murena se in Galliam contulit:
 in qua provincia mortuorum testamenta con-
 scripsit, pupillos necavit, nefarias cum
 multis scelerum pactiones, societatesque con-
 flavit. unde ut rediit, quæstum illum ma-
 xime fœcundum, uberemque, campestem,
 totum ad se ita redegit, ut homo popularis
 fraudaret improbissime populum, idemque
 vir clemens divisores omnium tribuum do-
 mi ipse suæ crudelissima morte mactaret.
 Exorta est illa, reipublicæ, sacris, religio- 43
 nibus, auctoritati vestræ, judiciis publicis
 funesta quæstura: in qua idem iste deos, ho-
 minesque, pudorem, pudicitiam, senatus
 auctoritatem, jus, fas, leges, judicia,
 violavit. Atque hic ei gradus (o misera
 tempora, stultasque nostras discordias!) P.
 Clodio] gradus ad rempublicam, hic pri-
 mus est aditus ad popularem jactationem,
 atque adscensus. Nam Ti. Graccho invidia
 Numantini fœderis, cui feriendo, quæstor
 C. Mancini consulis cum esset, interfuerat,
 & in eo fœdere improbando senatus seve-
 ritas dolori, & timori fuit; istaque res

illum, fortem & clarum virum, a gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis poenas excitavit. Saturninum, quod in annonæ caritate quæstorem a sua frumentaria procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Cajoque Julio, consulatum contra leges petenti, resistentem, longius, quam voluit, popularis aura
21 provexit. Fuit in his omnibus causa, etsi
⁴⁴ non iusta, (nulla enim potest cuiquam male de republica merendi iusta esse causa,) gravis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis, purpureisque fasciis, a strophio, a psalterio, a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent; nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret. Hanc ob amentiam, in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a diis

immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri [non] liceret. Quod anno ante frater Metellus, 45 & concors etiam tum senatus, principe Cn. Pompejo sententiam dicente, excluderat, acerrimeque una voce ac mente restiterat; id post diffidium optimatum, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater consul, ne fieret, obstiterat, quod affinis & sodalis, vir clarissimus, qui illum reum non laudarat, excluderat; id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat; & eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset poenitere. Iniecta est fax foeda ac luctuosa reipublicae: petita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensus bonorum omnium, totus denique civitatis status. haec enim certe petebantur, cum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi; sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis & fumantem videretis. Non sedabantur discordiae; sed 22 etiam crescebat in eos odium, a quibus nos 46

defendi putabamur. Ecce, iisdem auctori-
bus, Pompejo principe, qui cupientem Ita-
liam, populum Romanum desiderantem, fla-
gitantes vos, non auctoritate sua solum,
sed etiam precibus ad meam salutem excita-
vit, restituti sumus. Sit discordiarum finis
aliquando: a diuturnis dissensionibus con-
quiescamus. non finit eadem ista labes: eas
habet conciones, ea miscet ac turbat, ut se
modo vendat his, modo illis: nec tamen
ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus fit,
laudatiorem putet; sed ut eos, quos non
amant, ab eodem gaudeant vituperari. At-
que ego hunc non miror. quid enim faciat
aliud? illos homines sapientissimos, gravis-
simosque miror: primum, quod quemquam
clarum hominem, atque optime de republi-
ca meritum, impurissimi voce hominis vio-
lari facile patiuntur: deinde quod existi-
mant, perditum hominis, profligatique male-
dictis posse, id quod minime conducit ipsis,
cujusquam gloriam, dignitatemque violari:
postremo, quod non sentiunt id, quod ta-
men mihi jam suspicari videntur, illius fu-
rentis ac volatici impetus in se ipsos posse
47 converti. Atque ex hac nimia nonnullorum
alienatione a quibusdam, hærent ea tela in

republica, quæ quamdiu hærebant in uno
 me, graviter equidem, sed aliquanto levius
 ferebam. An iste, nisi primo se dedisset iis,
 quorum animos a vestra auctoritate sejun-
 ctos esse arbitrabatur; nisi eos in cœlum
 suis laudibus præclarus auctor extolleret;
 nisi exercitum C. Cæsaris, (in quo fallebat,
 sed eum nemo redarguebat,) nisi eum, in-
 quam, exercitum signis infestis in curiam
 se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pom-
 pejo adjutore, M. Craffo auctore, quæ fa-
 ciebat, facere clamaret; nisi consules cau-
 sam conjunxisse secum, in quo uno non men-
 tiebatur, confirmaret; tam crudelis mei,
 tam sceleratus reipublicæ vexator esse po-
 tuisset? Idem, posteaquam respirare vos a ²³
 metu cædis, emergere auctoritatem vestram ⁴⁸
 e fluctibus illius servitutis, reviviscere me-
 moriam ac desiderium mei vidit, vobis se
 cœpit subito fallacissime venditare. Tum
 leges Julias contra auspicia latas, & hic, &
 in concionibus dicere: in quibus legibus
 inerat curiata illa [lex], quæ totum ejus
 tribunatum continebat; quam cæcus amen-
 tia non videbat: producebat fortissimum vi-
 rum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæsa-
 re leges ferente, de cœlo semperne servasset?

semper se ille fervasse dicebat. augures interrogabat, quæ ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optime meriti; sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius processit: in ipsum Cn. Pompejum, auctorem, ut prædicare est solitus, consiliorum suorum, in-
49 vehi cœpit. inibat gratiam a nonnullis. Tum vero est ratus, se posse, quoniam togatum domestici belli exstinctorem nefario scelere scœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem, affligere: tum est illa in templo Castoris scelerata & pæne deletrix hujus imperii sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutius urbs umquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi & virtute perfregit, obsessus est ipse domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio & facto suo liberavit. Nam, si Cn. Pompejo, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non adspicere, carere publico, minas ejus perferre, cum in concionibus diceret, velle se

in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet; certe mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum. Videtis 24
igitur, hominem per seipsum jampridem af- 50
flictum ac jacentem, perniciosis optimatum discordiis excitari; cujus initia furoris, disensionibus eorum, qui tum a vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatus, etiam post tribunatum, obtrectatores eorum atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicæ pestis removeretur, resisterunt: etiam, ne causam diceret: etiam, ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompejo. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque optime de mea salute meritis accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio. Mihi, medius fidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. Utrum tandem C. Marius splendidi- 51
dior, cum eum C. Glaucia laudabat, an

cum eundem iratus postea vituperabat? an ille demens, & jampridem ad poenam, exitiumque præceps, foedior atque inquinatior in Cn. Pompejo accusando, quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor; in qua Pompejum ornat, an potius deformat? Certe laudat, & unum esse in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit; & significat, se illi amicissimum esse, & re-
52 conciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quamquam, quid sit, nescio; tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompejo, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompejo inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot, tantisque sceleribus connivebant, & nonnumquam ejus indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequabantur, quam se cito inverterit. nunc enim jam laudat illum; in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus

ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam
 libenter in opinionem gratiæ irrepit? Quas 25
 ego alias optimatum discordias a diis im- 53
 mortalibus definiri putem? nam hoc quidem
 verbo neque P. Clodius, neque quisquam
 de gregalibus ejus, aut de consiliariis de-
 signatur. Habent Etrusci libri certa nomi-
 na, quæ in id genus civium cadere possunt.
 DETERIORES, REPVLSOS, [quod jam
 audietis] hos appellant, quorum & mentes
 & res sunt perditæ, longeque a communi
 salute disjunctæ. Quare, cum dii immor-
 tales monent de optimatum discordiis; de
 clarissimorum, & optime meritorum civium
 dissensione prædicunt. cum principibus pe-
 riculum, cædemque portendunt; in tuto col-
 locant Clodium, qui tantum abest a princi-
 pibus, quantum a puris, quantum a reli-
 giosis. Vobis, o clarissimi atque optimi ci- 54
 ves, & vestræ salutis consulendum & prospici-
 endum vident. Cædes principum osten-
 ditur; id, quod interitum optimatum sequi
 necesse est, adjungitur. ne in unius impe-
 rium res recidat, admonemur. ad quem me-
 tum si deorum monitis non duceremur, ta-
 men ipsi nostro sensu, conjecturaque rape-
 remur. Neque enim ullus alius discordiarum

solet esse exitus inter claros & potentes vi-
 ros, nisi aut universus interitus, aut victo-
 ris dominatus, aut regnum. Dissensit cum
 Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus
 & fortissimus, L. Sulla. Horum uterque
 ita cecidit victus, ut victor idem regnave-
 rit. Cum Octavio collega Cinna diffedit.
 utrique horum secunda fortuna regnum est
 largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla
 superavit: tum sine dubio habuit regalem
 potestatem, quamquam rempublicam recu-
 55 peravit. Inest hoc tempore haud obscurum
 odium, atque id insitum penitus, & iniustum
 animis hominum amplissimorum: dissident
 principes: captatur occasio. qui non tantum
 opibus valent, nescio quam fortunam tamen
 ac tempus expectant. qui sine controversia
 plus possunt, hi fortasse nonnumquam con-
 silia ac sententias inimicorum suorum exti-
 mescunt. Tollatur hæc e civitate discordia.
 jam omnes isti, qui portenduntur metus,
 extinguentur: jam ista serpens, quæ tum
 hic delitescit, tum se emergit & fertur il-
 26 luc, compressa atque elisa morietur. Mo-
 nent enim iidem, ne occultis consiliis res-
 publica lædatur. Quæ sunt occultiora, quam
 ejus, qui in concione ausus est dicere,

justitium edici oportere, jurisdictionem intermitteri, claudi ærarium, judicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque everfionem civitatis, in mentem subito in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis. verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, justitium illud concoctum ac meditatum est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, & perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

Sequitur illud, NE DETERIORIBVS, 56
 REPVLSISQVE HONOS AVGEATVR.
 Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt affecuti. nam id quidem multis sæpe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni,

sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, ru-
 stici repulerunt. Hi ne honore augeantur,
 monemur. Debet esse gratum, quod præ-
 dicunt: sed tamen huic malo populus Ro-
 manus ipse, nullo haruspicum admonitu,
 57 sua sponte prospexit. Deteriores cavete;
 quorum quidem magna est natio: sed tamen
 eorum omnium hic dux est atque princeps.
 Etenim, si unum hominem deterrimum poë-
 ta præstanti aliquis ingenio fictis conqui-
 sitisque vitiis deformatum vellet inducere;
 nullum profecto dedecus reperire posset,
 quod in hoc non ineffet; multaque in eo
 penitus defixa atque hærentia præteriret.
 27 Parentibus, & diis immortalibus, & patriæ
 nos primum natura conciliat. eodem enim
 tempore & suscipimur in lucem, & hoc cæ-
 lesti spiritu augemur, & certam in sedem
 civitatis ac libertatis adscribimur. Iste pa-
 rentum nomen, sacra, memoriam, gentem,
 Fonteiano nomine obruit: deorum ignes, so-
 lia, mensas, abditos ac penetrales focos,
 occulta, & maribus non invisa solum, sed
 etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere per-
 vertit: idemque earum templum inflamma-
 vit dearum, quarum ope etiam aliis incen-
 58 diis subvenitur. Quid de patria loquar?

qui primum eum civem vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præfidiis depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sæpissime judicaveratis: deinde everso senatus, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis, mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Aeliam & Fuliam, maxime reipublicæ salutares: censuram exstinxit: intercessionem removit: auspicia delevit: consules, sceleris sui socios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompejum vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit? Quid vero? ea, quanta sunt, quæ in ipsum se scelera, quæ in tuos edidit? quis minus umquam pepercit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius ætas fuit?

quis umquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum fororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantium, Brogitarorumque prædas exforbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis, Rostra ipsa mandentem?

60 Quare, id quod extremum est in haruspicum responsis, PROVIDETE, NE REIPUBLICAE STATUS COMMUTETVR. etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohærebunt.

28 Fuit quondam ita firma hæc civitas, & valens, ut negligentiam senatus, vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis. Quare hunc
61 statum,

statum, qui nunc est, qualiscumque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus. Nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito; deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis: quone trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, patres conscripti, tam tristem, tam gravem non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, & has partes honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis deberem, & possem sustinere: sed tamen facile, tacentibus ceteris, reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortasse plura; sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. Quodsi cetera magis⁶² pervulgata nos sæpe & leviora moverunt; vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, ut deus aliquis, lapsus de cælo, cætus hominum adeat, versetur in terris, cum

hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus ejus, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatam, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræmotus horribilis, cum quibusdam multis, metuentisque rebus. Hæc eadem profecto, quæ futura prospicimus, impendentia pertimescetis.

63 Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pæne oratio judicanda est, cum ipse mundus, cum aër atque terræ, motu quodam novo contremiscunt, & inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. In quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes, & obsecratio, quemadmodum monemur: sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ, discordiæque placandæ.

